

Харламов Михайло Іванович, викладач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін соціально-психологічного факультету Національного університету цивільного захисту України (м. Харків).

Особливості матеріально-технічного стану сільськогосподарських професійних шкіл в УСРР у 1921-1929 рр.

Соціально-економічний стан УСРР на початку 1920-х років сприяв формуванню особливих економічних умов діяльності навчальних закладів нижчої сільськогосподарської професійної освіти. З перших днів свого існування вони зіштовхнулися з колосальними економічними проблемами, що часто ставили під сумнів саме існування професійних шкіл на селі. Це не було чимось екстраординарним, оскільки радянська система підготовки робітничих кадрів для сільського господарства не отримала від попередників нормальної матеріально-технічної бази, обладнання, науково-методичної літератури, інвентарю, приміщень тощо.

Після завершення воєнних дій на території України сільськогосподарські професійні школи відкривалися, в кращому випадку, на базі дореволюційних сільських шкіл, при радгоспах, у поміщицьких та монастирських садибах тощо. За таких умов створення сприятливого економічного стану профшкіл на селі було справою важкою, вимагало багато часу, фінансів та людських зусиль. Наркомат освіти української республіки, зокрема, ще на початку 20-х рр.. ХХ сторіччя здійснив обстеження навчально-матеріальної бази 13 професійних шкіл сільськогосподарського напрямку Київської губернії. За даними цієї перевірки лише одна школа мала нормальні, мінімальні умови для ведення навчально-виховного процесу.¹ Подібні обстеження зі схожими результатами проходили і в інших губерніях республіки.

Тяжкий економічний стан навчальних закладів професійної освіти на селі зумовлював створення вузькопрофільних сільських профшкіл різних типів, призводив до поганої наповнюваності учбових груп. Виникали великі проблеми у створенні ефективних педагогічних колективів професійних шкіл сільськогосподарського нахилу. Вкупі з тяжким матеріально-технічним становищем навчальних установ це суттєво впливало на якість освіти в негативному плані.

Малокомплектність шкільних колективів призводила до активного процесу пошуку кардинально нових підходів у здійсненні навчально-виховного процесу у сільських навчальних закладах, оскільки досвіду педагогічної роботи у малих групах, до того ж з певною професійною спрямованістю, а ні учні, а ні вчителі, а ні керівники освіти не мали.

Порівнюючи різні види професійних шкіл, що існували в Україні у другому десятиріччі ХХ століття, можна дійти до певного висновку, що малокомплектність учнівських груп була більш притаманна саме сільськогосподарським професійним школам нормального та інтегрального

¹Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.- 166,- оп. 1,- спр. 1068, арк. 14.

типу. Середня кількість учнів у одному учбовому професійному закладі складала 92 особи.² Але найменша кількість учнів навчалася, як раз у сільськогосподарських професійних школах. Відсоток учнів сільськогосподарських шкіл (інтегрального типу) складав лише 63,2 % від кількості учнів індустріально-технічних професійних шкіл, а відсоток молоді, яка навчалась у сільськогосподарських школах (нормального типу) – всього 52,8 %.

Таким чином, виникали великі складнощі у діяльності професійних шкіл сільськогосподарського профілю: з одного боку, мала кількість учнів у профшколах не дозволяла залучати до роботи в них великий штат викладачів, з іншого боку, для малої кількості викладачів, які працювали у навчальних установах на селі, кількість учнів на одного педагога була занадто велика, щоб працювати з молоддю індивідуально, або хоча б приділяти достатньо уваги кожному підлітку. Так, якщо у індустріально-технічних професійних школах на одного викладача приходилося 10 учнів, а у кустарно-ремісничих професійних школах – 8, то у сільськогосподарських школах (інтегрального типу), та у сільськогосподарських школах (нормального типу) – 16 та 12 учнів відповідно.

Мала кількість учнів, погана фінансове забезпечення, невміле керування у школах призводила до занепаду господарства навчальних закладів сільського профілю у першій половині 20-х рр. ХХ сторіччя. Так, наприклад, у протоколі № 23 Запорізького окружного виконавчого комітету Катеринославської губернії від 16 квітня 1925 року розглядалося питання однієї з сільських професійних шкіл губернії.

В документі, зокрема, зазначалося: “...1. Констатувати, що не дивлячись на існування Велико-Знаменської сільськогосподарської професійної школи на протязі довгого часу, в становищі останньої, яке наближається до важкого, не помічається поліпшення. 2. Помітити недостатність ревізійно-інструкторських обслідувань школи з боку Інспектури Наросвіти, через що пропонувати Інспектурі у найближчий час зробити всебічне обстеження школи, поставивши до Окрвиконкому свої висновки і практичні пропозиції по суті ревізії. 3. Визнати, що Велико-Знаменська сільськогосподарська професійна школа по своїй роботі і складу учнів, що є мешканцями низки округ Катеринославської губернії, має загально-губернське значення, а тому порушити перед губвиконкома клопотання про визнання Велико-Знаменської школи – школою губернського значення, з віднесенням видатків, зв’язаних з її функціонуванням до губернського бюджету. 4. Маючи на увазі, що в розпорядженні школи мається 274 десятини степової землі на 55 учнів і що при господарському використанні цієї ділянки землі, школу можливо поставити у значно кращі матеріальні умови, віднести нерациональне використання земельної ділянки до повної безгосподарності адміністрації школи. З огляду на

² Лікарчук І.Л. Проблеми підготовки робочих кадрів в Україні (1920–1929 рр.) / І.Л. Лікарчук. – К.: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 1996. – с. 109.

це і зважаючи, що здача школою в оренду своєї землі дає можливість орендарям ухилятися від сплати податків, за орендовану землю, - доручити Інспектурі Наросвіти при ревізійному обслідуванні школи, встановити і виділити ділянки землі, розташовані поблизу школи для безпосередньої експлуатації”³.

До центральних органів керівництва професійної освіти постійно надходили скарги з регіонів про вкрай складний економічний стан закладів сільськогосподарської професійної освіти. Яскравим прикладом є витяг зі звіту Боярської профшколи – “...становище школи у 1922 році було надзвичайно тяжке і безнадійне... в силу різних причин..., з яких головне місце займало фінансування...”⁴

Подібних документів складалося дуже багато по всій території України, оскільки подібні економічні проблеми були притаманні майже усім сільським професійним навчальним закладам республіки. І навіть школи губернського та республіканського значення не були виключенням, не кажучи вже про звичайні повітові профшколи.

Слід відзначити, що аспекти фінансування сільськогосподарських шкіл з державного та місцевого бюджетів на протязі досліджуваного періоду 1921-1929рр. були вельми складними та суперечливими. До 1922 року бюджет молодій державі лише формувався, був дуже недосконалим в питаннях управління та спрямування фінансових потоків. До того ж розвиток нижчої професійно-технічної освіти спочатку не входив до переліку пріоритетних завдань наркомату фінансів республіки.

Але з початком нормалізації економічної ситуації в країні фінансування профшкіл сільськогосподарського спрямування дещо поліпшилося. З 1922 року грошові вливання у сектор розвитку професійно-технічної освіти УСРР на селі стають потужнішими та стабільнішими. Державний та місцеві бюджети розподіляли між собою витрати на утримання закладів освіти. Період з 1922 по 1926 рік можна назвати таким часовим проміжком, коли учбові установи професійної освіти на селі отримували найбільші фінансові асигнування для розвитку навчально-методичної та матеріально-технічної бази за друге десятиріччя ХХ століття.

Але не дивлячись на це, сільські школи потребували набагато більшої урядової уваги та підтримки. Проте, ситуація з 1926 року докорінно змінюється у гірший бік. Замість покращення фінансування процесу підготовки кваліфікованих робітників для сільського господарства, як на те сподівалися українські освітяни, відбувається різке зменшення видатків з державних фондів на нижчу сільськогосподарську професійно-технічну освіту.

³ Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. Р – 2748: Строківська сільська рада робітничих, селянських, червоноармійських депутатів с. Сороківка, Томасівського району, Запорізької округи. – оп. 1, спр. 5.- арк. 173.

⁴ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. . – Ф.-166, оп. 1,- спр. 1080.- арк. 37.

Це було пов'язано з тим, що уряд вирішив змінити пріоритети в освітній політиці. Відтепер центральний республіканський бюджет, а він мав, природно, більші можливості у фінансовому плані ніж регіональні бюджети, частково фінансував лише школи робітничої молоді, будинки робітничих підлітків, досвідні школи–комуни, районні школи робітничої молоді, школи наймацької молоді та школи-фабрики, інші ж навчальні установи, в тому числі і професійно–технічні сільськогосподарські школи повинні були отримувати кошти винятково з місцевих бюджетів.

Такі обставини призвели до суттєвого зниження грошових надходжень на навчальну частину, на господарські витрати, на обладнання усіх масових професійно–технічних шкіл УСРР. Відповідно в процесі підготовки кваліфікованих кадрів для села з'явилися тенденції до погіршення якості освіти, як теоретичної, так і практичної. Тепер оплата праці викладачів шкіл ставала ще більш мізерною, стипендії для учнів були рідкістю, а матеріально-технічна база освітніх установ сільськогосподарського спрямування перебувала на ще більш низькому рівні.

Для виходу зі складного становища потрібні були великі фінансові активи, які планувалося віднайти завдяки цілому ряду державних економічних заходів. Так наркомат освіти України неодноразово підіймав питання перед Раднаркомом УСРР та Раднаркомом СРСР про необхідність поліпшення економічного становища нижчих професійно-технічних шкіл, в тому числі і сільськогосподарських профшкіл.

У протоколі рішень засідання комісії РНК УСРР з розгляду питань Наркомосу УСРР від 13 березня 1923 року відзначалося: “1. Вважати, таким що має місце, перегин у бік вищої освіти (створення 7 сільськогосподарських інститутів). 2. Запропонувати НКП УСРР не скорочуючи мережі вищих навчальних закладів, скоротити кількість учнів. 3. На найближчий період вважати головним завданням професійної освіти збільшити кількість учнів у професійних школах, як за рахунок скорочення видатків на утримання вищих навчальних закладів, так і за рахунок інших джерел. 4. Вважати необхідним звернути на увагу на катастрофічне становище нижчої професійної школи. Запропонувати усім виконкомам звернути на це увагу. 5. Запропонувати НКП розробити таблицю порівняння з РРФСР, та подати клопотання до Раднаркому СРСР про надання НКП УСРР більше 19% з бюджету”.⁵

Але через конфлікт наркоматів освіти УСРР та РРФСР, не сприймання української системи освіти, як унікальної та окремої, з боку російських чиновників, українська професійна школа не отримувала потрібних коштів з загальнодержавного та республіканського бюджетів. Російська республіка, вважала власну систему освіти взірцем досконалості, намагаючись примусити інші радянські республіки копіювати систему навчання та виховання РРФСР.

Економічні проблеми аграрних професійно-технічних шкіл УСРР на протязі першої половини 20-х рр.. XX століття мали, як об'єктивні, так і суб'єктивні причини. До них можна віднести: загальний стан руйнації в країні

⁵ Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1, оп. 20, спр. 1777. арк. 111.

після громадянської та світової воєн, протиріччя між українським та російським наркоматами освіти з питань розвитку масових професійно-технічних шкіл, віднесення пріоритетів аграрної освіти в урядовій політиці на другий план, невміле керівництво навчальними закладами на місцях, гострі конфлікти між державними установами та комісаріатами тощо. З огляду на це професійні сільські школи не могли функціонувати нормально, випускати в достатньому обсязі робітників для відновлення аграрного сектору України. Великою проблемою було також те, що центральне керівництво на певному етапі відмовилася фінансувати школи аграрного профілю, передавши їх на баланс регіональних бюджетів.

Але з середини 20-х рр. XX століття більшість сільськогосподарських професійних шкіл поступово зуміли покращити власне економічне становище. Навчальні заклади розпочали нормальну роботу на землі, отримуючи з цього певний зиск. Закріплення за цими навчальними закладами великої кількості землі, різноманітного реманенту, нерухомості сприяло не тільки нормальній роботі школи з підготовки кваліфікованих робочих кадрів, але й зробило сільські профшколи вагомими одиницями на економічному ринку країни, що суттєво впливали на розвиток ринкових відносин в республіці за час існування нової економічної політики.

1. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. Р – 2748: Строківська сільська рада робітничих, селянських, червоноармійських депутатів с. Сороківка, Томасівського району, Запорізької округи. – оп. 1, спр. 5. арк. 173.
2. Лікарчук І.Л. Проблеми підготовки робочих кадрів в Україні (1920–1929 рр.) / І.Л. Лікарчук. – К.: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 1996. – 206 с.
3. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К.: Наукова думка, 2001. – 912 с.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.- 166,- оп. 1,- спр. 1068.арк. 14
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. . – Ф.-166, оп. 1,- спр. 1080. арк. 37
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1, оп. 20, спр. 1777. арк. 111